

Elfeledett avantgárd női életművek

Földes Györgyi (szerk.): Avantgárd nőírók, női alkotók.

Reciti konferencia-kötetek 22. szám

Budapest: Reciti, 2023, 218 o.

Az avantgárd mozgalom irányzatai számos újítást hoztak a XX. század elején a művészet minden területére, így felbolygatva az egész világot a sokszor értelmetlennek tűnő és polgárpukkasztó alkotásokkal. Az ide tartozó művészek közül azonban sokan tettek szert világhírnévre, ezáltal beírva magukat a művészet- és irodalomtörténetbe. Számtalan alkotó nevét lehetne felsorolni a különböző avantgárd stílusirányzatokhoz kapcsolódóan, azonban szemléltetésképpen a következőket érdemes kiemelni – a teljesség igénye nélkül: André Breton, Filippo Marinetti, Georges Braque, Jean Cocteau, Kassák Lajos, Man Ray, Marcel Duchamp, Oskar Kokoschka, Pablo Picasso, Piet Mondrian, Salvador Dalí, Tristan Tzara, Vlagyimir Majakovszkij. Ezen személyek különböző művészeti ágakban alkottak, különböző stílussal rendelkeztek és különböző nemzetiségűek voltak, azonban mindegyikükre jellemző az, hogy férfiakról van szó. A legismertebb képviselők tehát leginkább a férfiak sorából kerültek ki, ez azonban nem jelenti, hogy nők nem alkottak és ne lettek volna sikeresek, csupán a háttérbe lettek szorítva. A Földes Györgyi által szerkesztett *Avantgárd nőírók, női alkotók* című kötet pedig ezen nők csoportjából emel ki jeles képviselőket, akik valami pluszt adtak hozzá a művészethez.

Szerkezetét tekintve a konferenciakötet tizennégy olyan írást tartalmaz, mely az *Avantgárd nőírók, női alkotók* elnevezésű nemzetközi konferencián került bemutatásra. Nyelvi felépítését tekintve az első négy szöveg angol, míg a többi magyar nyelven jelent meg. Az itt olvasható írások némelyike kifejezetten egy alkotóra összpontosít, míg mások kettő vagy több női alak tevékenységét mutatják be. A művészek közül mind magyar, mind külföldi származásúak életéről és munkásságáról tudhatunk meg többet, melyek egyebek mellett arra is rávilágítanak, hogy a női nemnek – akárcsak az élet mindegyik területén – a művészetben való

marginalizáltsággal is meg kellett küzdenie. Ezenfelül a szövegekben felbukkanó témákban megjelennek olyan motívumok, mint a háború, a hatalom, az anyaság, a testiség, az én kibontakozása és a vallás.

Ahogy az fentebb már említésre került, a kötetben szereplő avantgardisták közül akadnak magyarok és egyéb nemzetiségűek is, így megteremtve egy nemzetközi szintű felhozatalt, miáltal átfogóbb képet kaphatunk a korszak különböző stílusairól és problémáiról női szemszögből nézve. Az itt szereplő művészek pedig a következők: Sonia Delaunay-Terk, Madzsar Alice, Újvári Erzsi, Réti Irén, Stanisława Przybyszewska, Olga Rozanova, Natalija Goncsarova, Julia Reitlinger, Alekszandra Ekszter, Simone Breton, Jacqueline Breton, Élisabeth Breton, Claude Cahun, Lee Miller, Eppinger Weisz Margit, Madeleine Kemény Szemere, Gaál Erzsébet, Monori Lili. Más nevek is említésre kerülnek ugyan, de a hangsúlyt az itt felsorolt alkotónők kapják.

Sok esetben a női alkotók nagyban hozzájárultak bizonyos előadások, művek, események népszerűsítéséhez, azonban az figyelhető meg, hogy az utókor számára inkább a férfi kollégáik azok, akik jobban megmaradtak az emlékezetben. Ugyan lehetséges, hogy saját korukban és körükben elismert és sikeres művészek voltak, mégis számos ember kérdőjelezte meg később munkásságuk jelentőségét. Erről tesz tanúbizonyságot Hubert van den Berg írása: *Who Owed Whom? The Case of Sonia Delaunay-Terk and her Designs for Tristan Tzara's Play Le Cœur à gaz at the Parisian „Soirée du Cœur à Barbe” of 6 July 1923*, melyben azt taglalja, hogy vajon ki tartozott kinek? Sonia Delaunay-Terk Tristan Tzarának vagy éppen fordítva? Sonia Delaunay-Terk egy ukrán származású festő és textiltervező volt, aki már Tzara *Le Cœur à gaz* címet viselő színdarabja előtt hírnevet szerzett magának, tehát nem volt szüksége arra, hogy ezzel az eseménnyel robbanjon be a köztudatba. Az általa tervezett színes és absztrakt kosztümök nagy sikert arattak és emlékezetessé tették az előadást, miáltal Tzara még nagyobb figyelmet kapott. Jobban belegondolva mindketten nagy nevek voltak a francia művészi körökben, tehát egyikőjük sem szorult rá valamilyen hatalmas segítségre, azonban mégis az mondható el, hogy Delaunay munkássága mindezek ellenére is férfi művésztársainak árnyékában ragadt. Ehhez hasonló André Breton három feleségének a helyzete is, melyről Karafiáth Judit ír az *André Breton árnyékában. Simone, Jacqueline és Élisabeth* című fejezetben. Az itt említett hölgyek ugyan javarészt férjüknek köszönhetik, hogy fennmaradt a nevük, de

fontos megemlíteni, hogy ők is alkottak, jelen voltak a művészeti színtérben, illetve támogatták és ihlették is Bretont.

A tanulmánykötetben többféle művészeti ágról és stílusirányzatról lehet olvasni, nem kirekesztve azokat sem, akik nem képzőművészettel foglalkoztak. Anna Borgos „... *Only Based on a Proper Body Culture Can We Raise a New Type of Woman...*” Alice Madzsar *and the new trends of women's body culture* tanulmányában a női testkultúra témakörével lehet ismerkedni, mellyel Madzsar Alice foglalkozott leginkább ebben a korban Magyarországon. Számos módon terjesztette tudását eme téren, legjelentősebb innovációja azonban iskolája volt, ahol a női testről tanított, illetve művészeti formába helyezte azt. Madzsar sokat tanult külföldi szakértőktől, mellyel elérte, hogy ő is szakképzett személlyé váljon, hogy megfelelő módon adja át tudását az őt hallgató embertársainak. Óráira különböző háttérrel rendelkező asszonyok jártak. Ezek ugyan drágák voltak, de az anyagi háttér nem feltétlenül jelentett diszkrimináló faktort, ugyanis ingyen is tartott bizonyos foglalkozásokat. Az iskolában többek között az alábbiak kerültek fókuszba: fizioterápia, anatómia, egészségügy, pszichológiai-pszichoanalitikus ismeretek, koreográfia. Madzsar olyan eszméket is beemelt a gyakorlatba, amelyek akkortájt még nem voltak elfogadottak. Röviden tehát úttörőnek számított Magyarországon a női test kibontakozását illetően. De nem csak ő foglalkozott a női testtel az elmúlt században, erről pedig Jákfalvi Magdolna A „*kegyetlen intenzitás*” *performatív mintázata. Közelítés Gaál Erzsébet performanszaihoz* és Porogi Dorka *Egy színésznő széptani alapvetései. Monori Lili írásai* számolnak be. Gaál Erzsébet és Monori Lili a színház világában alakítottak mozdulataikkal, melyek nagy szerepet kaptak a megfelelő performansz eléréséhez.

Irodalmi téren Újvári Erzszi, Réti Irén és a lengyel Stanisława Przybyszewska neve jelenik meg a kötetben. Velük az alábbi tanulmányokban ismerkedhetünk meg: Sára Bagdi „*There's no Rest for our Feet...*” *On Social Reproduction in the Discursive Space of Revolutionary Utopias and Propaganda Reports*, Eszter Balázs *Exploring Domestic Disorder on the Hungarian Home Front during WW1: Avant-Garde Women's Responses to War*, Balogh Magdolna A *felejtés és az újra felfedezés között. Stanisława Przybyszewska életműve*. Eme művészekben az a közös, hogy mindhármodjuk megélte az első világháborút, illetve alkottak is ebben és az ezt követő időszakban, műveikben megörökítve a háború problémáit női

szemszögből nézve. Újvári és Réti írásaikban a háború mellett a női munka kettősségét, illetve a szexualitás témakörét is feszegetik. A XX. században számos nő már nem csupán anyaként és háziasszonyként tevékenykedett, hanem munkahellyel is rendelkezett, így megteremtve egy kettős munkakört, melyben a gyermeknevelési feladatok mellett kenyérkereső szerepet is vállalt. Ez azonban mind testi, mind lelki problémák megjelenését jelenthette. A gondokat az is tetőzte, hogy a férfiak a háborúban szolgáltak, így a nők egyedül maradtak, a szexuális együttlétek megszűntek. Megoldásként azonban sokan arra vetemedtek, hogy hűtlenséget kövessenek el férjeik ellen, amit az említett magyar szerzők úgy állítottak be, mint egy igényt, amely kielégítésre szorult, így hangsúlyozva a női test szükségleteit. Przybyszewska is megörökítette a háború által okozott nehézségeket, azonban ő más oldalról közelítette ezt meg, mint Újvári és Réti. Egyes műveiben fellelhető a disztópikus környezet, melyet egy adott ország kormánya alakít ki, illetve más írásaiban megjelenik az antianya típusa, mely abban az időben nem feltétlenül volt egy elfogadott életforma.

Visszatérve a képzőművészet világába, a kiadványban számos női alkotóról olvashatunk, akik különböző stílusnak a képviselői voltak. Szó esik a futurista és az ikonfestészetről, a díszlet- és jelmeztervezésről, illetve a divatmagazinokban megjelenő illusztrációkról. Egyesek hol a régi korokba nyúlnak vissza ihletért, míg mások inkább a jövő felé tekintenek, azonban az itt megemlíthető művészekről is azt lehet elmondani, hogy bár ismertek voltak, mégsem lettek olyan népszerűek, mint a férfi alkotók. Ezen női művészeket Kalafatics Zsuzsanna (*Az értelmén túli költészet és az értelmén túli festészet összhangja a litografált kézírással készült futurista kiadványokban. Olga Rozanova kísérlete*), Szabó Tünde (*Festőnők és ikonok. Natalija Goncsarova és Julia Reitlinger*), Galács Judit (*A látvány mögött megbúvó női idea. Alekszandra Ekszter díszlet- és jelmeztervei a Moszkvai Kamara Színház számára*) és Balázs Imre József (*Avantgárd, emigráció, női alkotók: a felejtés struktúrái. Eppinger Weisz Margit és Madeleine Kemény Szemere*) mutatja be.

A fotográfia egyre nagyobb teret hódított a múlt század első felében, így nem meglepő, hogy sokan választották ezt a művészeti formát, mely a legélethűbben ábrázolja világunkat, miközben mégis esélyt ad a fotós személyiségének kibontakozására. A fényképek lehetnek pillanatképek, melyek akár a háborúban zajló eseményeket is megörökíthetik.

Realisztikus mivoltuk által számos dolgot árulhatnak el akár a képen szereplőkről, akár az eseményekről. Továbbá készülhetnek előre beállított, kreatívabb fényképek, melyekkel a végtelenségig lehet játszani, és mindez a művész fantáziájára van bízva.

Az avantgárd szemlélet jegyében népszerű volt a tükrök és maszkok használata, illetve az én kifejezése különféle szabadon alkalmazott módszerek segítségével. Ezeket a motívumokat a francia Claude Cahun, akit Földes Györgyi a *Tükrök és maszkok. Az én szubverzív színrevitele Claude Cahun fotóin és irodalmi szövegeiben* ismertet, is nagy előszeretettel használta. Azonban nem ő az egyetlen fotográfus, akiről egy külön fejezet szól a kötetben, hiszen Lee Miller munkásságáról is többet tudhatunk meg Széchenyi Ágnes *Lee Miller, a szürrealista* című munkájában, aki egyaránt volt modell és alkotó is. Miller rálépett a háború mezejére, és több képet is megörökített a látottakról.

A kötet azt (is) szemlélteti, hogy számos olyan avantgárd női alkotó létezett, akik nemük miatt nem kaptak annyi figyelmet, mint a férfiak, holott képességüket tekintve nem voltak alsóbbrendűek tőlük, csupán a társadalmi helyzet nem engedett nekik elegendő teret. A kiadvány tehát néhány „elfeledett” művésznek állít emléket, bemutatva életútjukat és munkásságukat. A tanulmányokban megjelenő női életművek felidézése egy új perspektívával gazdagítja az irodalom- és művészettörténetet, bemutatva, hogy a nők aktívan tevékenykedtek az avantgárd mozgalmakban, még ha művészetük jelentősen háttérbe is szorult. A XX. század viszonyosságainak ellenére is kitartottak az alkotás mellett, melynek köszönhetően évtizedekkel később egy új képet kapunk az említett korszakról, most már nem csupán a férfi oldalról megközelítve.

Barna Alexandra

Barna Alexandra. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, MA-hallgató. barna.alexandra.b2omr@kmf.org.ua.

Барна Олександра. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти. barna.alexandra.b2omr@kmf.org.ua.

Alexandra Barna. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, MA student. barna.alexandra.b2omr@kmf.org.ua.